
El castell de Penyafort: un espai de comunicació

Joan Torrents

Fundació Castell de Penyafort

Resum

Als afores dels nuclis urbans de Santa Margarida i els Monjos hi trobem el castell de Penyafort. Els seus orígens arrenquen de començament del segle XI, quan el senyor d'Olèrdola decideix construir una torre defensiva per tal d'aturar les incursions musulmanes. Posteriorment, serà la casa nadiua de sant Ramon de Penyafort i precisament a començament del segle XVII, concretament el 1603, es convertirà en convent dominic. Ho serà fins al 1835 quan, arran de la desamortització, passarà a ser finca agrícola i residència d'estiu. Finalment passarà a mans privades i seran els propietaris estrangers, durant la dictadura del general Franco, els que n'accentuaran l'espoliació.

L'11 de setembre de 2002 l'Ajuntament de Santa Margarida i els Monjos el va comprar a Jordina Gallemí, amb la voluntat de restaurar-lo i adequar-lo a diversos usos culturals, socials i turístics. Com a instrument per materialitzar-ho es constituirà, el 4 de desembre d'aquell mateix any, la fundació privada Castell de Penyafort, amb l'objectiu, tal com recullen els seus estatuts, de «promoure el desenvolupament cultural, social i econòmic del municipi de Santa Margarida i els Monjos en tots els seus àmbits, amb especial incidència en la recuperació del patrimoni arquitectònic, històric i natural i la promoció d'activitats culturals, de dinamització turística, comercial, ambiental, educativa, així com qualsevol altra que tingui influència dins el seu àmbit geogràfic i que estigui lligada al creixement i al desenvolupament sostenible».

De llavors ençà la tasca que s'ha realitzat és prou evident. És per això que aquesta comunicació vol aportar, d'un banda, una actualització històrica en relació amb el castell de Penyafort i, de l'altra, plantejar possibles estratègies de cara a l'ús dels espais de presentació del patrimoni que representa.

Paraules clau

Castell de Penyafort, història, patrimoni, fundació, museïtzació

Resumen

El castillo de Penyafort: un espacio de comunicación

En las afueras de los núcleos urbanos de Santa Margarida i els Monjos, se encuentra el castillo de Penyafort. Sus orígenes arrancan de principios del siglo XI cuando el señor de Olèrdola decidió construir una torre defensiva para detener las incursiones musulmanas. Posteriormente fue casa natal de San Raimon de Penyafort y precisamente a principios del siglo XVII, concretamente en 1603, se convirtió en convento dominico. Lo fue hasta 1835 que, por causa de la desamortización, pasó a ser finca agrícola y residencia de verano. De esta forma pasó a manos privadas y fueron los propietarios extranjeros, durante la dictadura del general Franco, los que acentuaron su expoliación. El 11 de septiembre de 2002 el Ayuntamiento de Santa Margarida i els Monjos compró el castillo a Jordina Gallemí, con la voluntad de restaurarlo y adecuarlo a distintos usos culturales, sociales y turísticos. Como instrumento para materializar el proyecto se constituyó el 4 de diciembre de aquel mismo año, la fundación privada Castell de Penyafort, con el objetivo que se recoge en sus estatutos de «promover el desarrollo cultural, social y económico del municipio de Santa Margarida i els Monjos en todos sus ámbitos, con especial incidencia en la recuperación del patrimonio arquitectónico, histórico y natural y la promoción de actividades culturales, de dinamización turística, comercial, ambiental, educativa, así como cualquier otra que tenga influencia dentro de su ámbito geográfico y que esté unida al crecimiento y al desarrollo sostenible».

Desde entonces la labor que se ha realizado es evidente. Es por eso que esta comunicación quiere aportar, por un lado, una actualización histórica en relación con el castillo de Penyafort y, por otro, plantear posibles estrategias de uso de los espacios de presentación del patrimonio que representa.

Palabras clave

Castillo de Penyafort, historia, patrimonio, fundación, museización

Abstract

Penyafort castle: a space for communication

On the outskirts of the urban nuclei of Santa Margarida i els Monjos, we find Penyafort castle. Its origins go back to the early 11th century, when the lord of Olèrdola decided to build a defensive tower to halt the Muslim incursions. Later it would be the birthplace of St Ramon de Penyafort and at the beginning of the 17th century, in 1603, it was converted into a Dominican convent. It remained so until 1835 when, with the confiscation of ecclesiastical property, it became an agricultural estate and summer residence. Lastly it passed into private hands and the new foreign owners, during the Franco dictatorship, continued to plunder it. On 11 September 2002 Santa Margarida i els Monjos council bought it from Jordina Gallemí, with the aim of restoring it and adapting it for cultural, social and tourist uses. As an instrument for the purpose, on 4 December the same year the Castell de Penyafort private foundation was constituted with the aim, as set out in its statutes, of «promoting the cultural, social and economic development of the town of Santa Margarida i els Monjos in all spheres, with special attention to the recovery of the architectural, historical and natural heritage and the promotion of cultural, tourist, commercial, environmental and educational activities, and any others that have influence within its geographical sphere and are linked to sustainable growth and development».

Since then the work done can be clearly seen. That is why this paper would like to contribute both a historical updating in relation to Penyafort castle and to put forward possible strategies for the use of spaces for presentation of heritage it represents.

Keywords

Castell de Penyafort, history, heritage, foundation, museumisation

La casa de Penyafort

Al començament del segle x la zona de dominació àrab s'anava reduint, mentre es produïa un avanç del poblament cristià. Inicialment els camperols protagonitzaven una colonització espontània que s'infiltrava en zones que els cristians no controlaven, on els habitants eren pocs i s'agrupaven en illots situats a escassa distància d'altres illots de població musulmana. Colons que, a la cerca de refugi en balms i assentaments d'altura, se situaran en diferents indrets muntanyosos, com la mateixa Olèrdola, lloc que per proximitat a la nostra ermita significarà el poder cristià (també Castellví de la Marca representarà l'oposat a la *Múnia* islàmica). Així el 911 és esmentada com a *urbs Olerdulae* (fet que significa ressuscitar els *oppida* d'origen pre-romà) i de la qual tenim una mostra en una església, de tipus mossàrab, construïda pels primers pobladors al segle ix i de la qual queda la capçalera rectangular per fora i semicircular per dins amb un arc de ferradura.

Després, a les terres de frontera, com eren aquelles, i aprofitant la seva privilegiada situació estratègica per controlar i defensar el territori, la vinguda dels homes i la posada en conreu de les terres es va integrar en una política de colonització impulsada per les elits nobiliàries. És per aquest motiu que el fill de Guifré el Pelós, Borrell I de Barcelona, va travessar el Llobregat i va arribar fins a les muntanyes de l'Ordal. Posteriorment, Sunyer, germà i successor seu, va decidir avançar més cap al sud, al Penedès. Així a l'entorn del 929-930 es va aixecar el castell d'Olèrdola que confirmava el domini d'una posició estratègica des d'on poder fer efectiu el domini sobre el territori. També es construirà una església, amb un terme que arribarà als 250 quilòmetres quadrats d'extensió –el més gran de la marca del comtat de Barcelona– i una densitat de poblament de les més altes de la frontera, almenys fins al segle xi.

No hi hagué ja camí de retorn; tot i les ràtzies d'un i altre bàndol, el domini d'aquelles terres passaria definitivament a mans del comtat de Barcelona. Així, tot i que foren devastades durant la gran expedició d'al-Mansur del 985, Olèrdola fou ràpidament reocupada i reorganitzada i el 991 s'hi consagrà una església més gran que l'anterior. La presència permanent dels sarraïns arribava a la seva fi.

Així mateix es va anar configurant una sèrie de petits castells, formats per una torre i una casa-quadra, com a Moja (esmentada el 981), Canyelles (992) i Penyafort (possiblement construït el segle xi), els quals tenien com a objectiu ser llocs d'avançada per prevenir els atacs al castell d'Olèrdola i també per crear nuclis de protecció als colonitzadors. Al capdavant de cadascun es van nomenar uns castlans o oficials. Aquests, després de la mort de Mir Geribert (que s'havia arribat a autoproclamar el príncep d'Olèrdola) i, sobretot, amb l'avanç de la repoblació, al principi del segle xii es van independitzar, i més quan entre el 1107 i el 1108 va haver-hi una de les darreres incursions almoràvits, que va devastar el Penedès fins al castell de Gelida i va comportar una nova destrucció del castell d'Olèrdola. Fins i tot, el comte Ramon Berenguer III va atorgar privilegis i llibertats a tots els que s'establissin dins del terme del castell d'Olèrdola.

Al segle xii, ja es parla de la torre de Penyafort, la qual cosa ens mostraria la presència d'aquesta família. De fet,

cap als volts del 1185, neix, on primer era torre i després el castell de Penyafort, el nen Ramon, fill de Pere Ramon i Saurina.

Ramon de Penyafort, de *natione cathalanus* segons la *Vita Antiqua*, rebé una acurada formació humanística, a Barcelona. Entre el 1210 i el 1218 forma part d'un grup de joves catalans que cursaven la carrera de jurisprudència a Bolonya (Itàlia). Acabà l'estada amb el grau de *Doctor in decretis Bononiae*. A la tornada, pels volts del 1222, la seva vida va fer un tomb inesperat. Ingressà en l'orde dels frares predicadors. Els coneixia des de Bolonya, on pogué conèixer i tractar el mateix fundador, sant Domènec de Guzmán.

El 1229, obeint un encàrrec del papa, predicà la croada contra els musulmans per a la conquesta de Mallorca com a general dels dominics (1239-1240); retirat novament al seu convent, fou conseller del rei Jaume I i intervingué en els afers eclesiàstics del país. D'aquesta darrera etapa ha arribat fins a nosaltres una llegenda que va aconseguir una gran popularitat. Al·ludeix a un desplaçament miraculós de sant Ramon des del port de Sóller, a Mallorca, fins al port de Barcelona. Requerit pel rei, l'havia acompanyat a l'illa en un dels seus viatges, però amb la condició que rebutgés l'estat d'adulteri en què vivia el sobirà. Aquest ho prometé, però no ho va complir. Fra Ramon no ho acceptà i optà per tornar al seu convent. El rei, però, prohibí que l'acceptessin a la nau de retorn. Sant Ramon s'encomanà a Déu, llançà el seu mantell a la mar i hi saltà al damunt, i en aquella embarcació misteriosa arribà en poques hores a Barcelona.

Ramon de Penyafort morí el 6 de gener de 1275. Els funerals foren presidits pels reis de Catalunya i Aragó i de Castella, acompanyats de diversos infants reials, molts bisbes, nombrosa clerecia i una gran gernació de barcelonins.

La fundació del convent de Sant Ramon de Penyafort

Sembla que, per la documentació consultada, els senyors de Penyafort continuaran sent els amos del castell fins a la meitat del segle xiv. De fet, el 1337 encara es parla de la *domum nostram dicta de Penaforti*,¹ que tenia com a propietari Bernat de Penyafort, nét de Pere de Penyafort. El 1356, Arnau de Montoliu, l'últim descendent dels Penyafort, ven la casa llavors anomenada de Bella Vista a Pere de Crebeyno.² A partir de llavors el castell passarà per diverses mans, fins que el 1586 la mateixa Diputació del General de Catalunya, desposseeix Pere i Pau Riu de les seves propietats (possiblement per deutes).³

L'any 1601 la família Espuny de Vilafranca del Penedès, i concretament Martí Joan d'Espuny d'Argençola, va comprar-lo en subhasta pública, i va passar a anomenar-se des d'aleshores senyor de Penyafort i de Pacs. Fou també el mateix any que es va canonitzar sant Ramon de Penyafort, desig que finalment es va aconseguir i al qual «els vilafranquins respongueren amb esplendoroses festes i amb una processó al castell de Penyafort». El *Llibre verd* ens explica que un cop van arribar a la torre de Sant Ramon, es va celebrar una missa en una «església de fusta ab

1. BUB (Biblioteca Universitat de Barcelona). Fons de Reserva. Manuscrit 241.

2. *Ibidem*.

3. *Ibidem*.

sa teulada tan gran com la del nostre, dins de la qual trobaren un altar molt adornat, de molta plata y lluminària. Y dita iglésia empeliada de draps de ceda y ras, y de defora ab unas entenas, en las quals havian posada una gran vella, y ab cadires y molts banchs per a sentar-se los sacerdots y los dits senyors de officials y jurats. Advertint que totes estes coses foren fetes per orde del dit señor Martí Joan Espuny, y ab sos dinés y gastos propis o féu lo dit mossèn Pau Roig, de la present vila, com ha procurador de dit señor: Com també féu fer ponts al rech».⁴

Tot plegat portarà, d'una banda, Martí Joan d'Espuny a demanar permís per edificar una capella de pedra i, de l'altra, el pare Pere Joan Guasch, nascut a Vilafranca el 1553 i prior del convent dominicà de Puigcerdà, a voler aixecar un convent a la casa nadiua de sant Ramon de Penyaforat i així li ho fa saber: «que essa Capilla que quiere hazer en Penyaforat se haga bien capaz y grande, porque sepa que ha de ser convento de frailes de Santo Domingo. Y esto en ninguna manera lo dude, y acuerdesse en que lugar se lo digo; Respondióle el cavallero, Padre fr. Guasch, nuestro Señor me puede mudar el intento, pero aora no le tengo tal, si solo de hazer una capilla en aquel sitio».⁵

Aquesta conversa inicial fou seguida d'altres, tant particulars com en reunions de la comunitat de Santa Caterina, i finalment s'arribà a un acord amb Martí Joan d'Espuny (sembla que gràcies a la intercessió de la seva esposa, Agnès Espuny i d'Alemanya), el qual els féu la concessió mitjançant certes condicions: En primer lloc, que Espuny se «servezca de darnos algun siti pera ferse alguns edificis, com Iglesia, y celdas per a habitar Religiosos [...]». En segon lloc, que els Espuny, ells i els seus descendents, participarien en les activitats que es feien al convent: misses, oracions, penitències, etc. «perquè els servezan per evocació de las penas, que en purgatori avien de patir». En tercer lloc, que «sent aquella casa y siti de Penyaforat tant de Vms com sabem; prometem regoneixerlo perpetuament per legitim fundador y successivament als Srs sos hereus, oferint la missa mayor perpetuament pera llurs animas y conservació de son estat [...]». El quart punt determina que «com sia molta raho quey aja perpetua memoria dels primers fundadors, rebrem particularissim contento, que en los llochs mes vistosos se posen las armas de la casa de Espuny, y juntament tryen lo lloch, que vsm sera mes ben vist pera sepultura de sos descendents».⁶

Així, després d'algunes dificultats que són inherents a tots els afers d'alguna transcendència, el 3 de gener de 1603 van marxar del convent de Santa Caterina el pare Guasch i Vicenç Ferrer (aquest resident a Girona) «per a fundar y prendre convent y monestir en la casa antiga y primera payral, que diuen, de Sant Ramon de penya fort entre Vilafranca del Panades y la vila del Arbos en la parrochia de S^a Margarida del present bisbat de Barcelona».⁷

Després d'una travessa un xic dificultosa, ateses les dificultats de comunicació de l'època, arribaren a destí «prenent solament las parets vellas, com un colomer y torra casi derrocades sense provisio de axarxia (terra) per fer habitacio sino tota pobresa»,⁸ amb l'objecte de construir unes

habitacions modestes i aconseguir el terreny necessari per a l'emplaçament del nou convent.

Érem al mes de gener del 1603 i, al febrer, la neu va cobrir el Penedès, fet que pot succeir poques vegades cada segle, «la gent estava tancada en ses cases, per anar per los carrers y camins feyen camins ab pales, y féu gran fret e glaças la neu, cosa may oyda ni vista per los vells ny joves en esta terra... les neus y glassades mataren molts blats y bestiar en Sagarra y Urgell, y en Sant Joan y Llacuna y haguda dolenta anyada (...), per lo Panades es estada de les tres parts les dues, anyada suficient».⁹

Els pobles dels voltants veieren amb bons ulls la seva presència. No va ser del mateix parer el rector de Santa Margarida, mossèn Maties Papiol, el qual, creient afectats els seus interessos i drets parroquials, els va posar tots els entrebancs possibles, com ara impedir-los l'accés a la capella de fusta. La situació va degenerar fins que un dia, deixant-se emportar pel seu geni, va emprendre-la a bufetades amb el pare Guasch: «comedias y tragedias fins a bofetades que dit rector dona al pare presentat ovella pacientissima».¹⁰ Aquesta situació fou tibant durant un temps, fins que es va arribar a un acord, gràcies al pagament d'unes compensacions econòmiques anuals que el convent farà al rector: «...cantitat de sis lliures... paga... lo convent de S. Ramon al Rector de Sta. Margarida en virtut de concordia entre lo convent y lo Rt. Rector de Sta. Margarida paga... per 1707...».¹¹

La construcció del convent

Superats els conflictes, els frares es disposaren a portar endavant la seva tasca, per la qual cosa adequaren el recinte a les seves necessitats i el primer que feren va ser edificar la capella de pedra i algunes dependències annexes. Ocupava la capella l'espai que avui té el vestíbul d'entrada al convent, i en el qual podem observar en la seva construcció unes característiques arquitectòniques corresponents a l'últim període de l'estil gòtic. Per la data que consta en la inscripció de la llinda del barri d'entrada al recinte sembla que s'hauria acabat el 1613.

Aquell mateix any va morir fra Pere Joan Guasch: «vuy dijous als 4 del pnt mes de setembre dites les nou lliçons de morts se va cantar ab solemnitat ço a cos pnt la missa de requiem per a dit pare y la digue lo Pe prior. Y ja teniam aparellat un alt tumor ab les insignies de mestre i ab sis atxes. Y a miya missa ha predicat lo Pe Pntat Fr. Hypolit Barber coses molt particulars. Lo concurs del poble que va acudir es cosa de maravella. Y dita missa y cantada ab Ne cant pla del orde se feu una absolta gral a dit tumor que estava al cor de la Iglesia sobre la sepultura dels religiosos».¹²

Podria correspondre a aquesta època la construcció d'un corredor entorn de la torre per protegir unes pedres, on hi havia una inscripció sobre sant Ramon, tal com ens ho expressa un frare dominicà aragonès que devia visitar el convent calculem que al començament del segle XVIII: «Hallanse en las paredes de dicha torre unas piedras grandes, esculpidas aunque gastadas, parte de la injuria de los tiempos y parte de la devoción de los fieles, que tenían a gran

4. *El Llibre verd de Vilafranca*, 1992: 443-444.

5. BUB. Ms 962. Quadern I.

6. *Ibidem*.

7. BUB. Fons de Reserva. Lumen Domus. Tom I. Pàg. 212 revers-213.

8. *Ibidem*.

9. Manuscrit de l'església de Sant Pere de la Llacuna.

10. BUB. Fons de reserva. Lumen Domus. Tom I. Pàg. 212 revers-213.

11. ACA (Arxiu de la Corona d'Aragó). *Llibre de Rebudes del convent St. Ramon de Penyaforat de l'any 1705*. 1705-1753. Vol. 314.

12. Lumen Domus. Tom I. folis 277-278.

fortuna poderse llevar alguna partecica de aquellas, como concha que avia encerrado la perla de Raymundo, por experimentar que en sus polvos logran los mismos efectos que quedar sanos de sus males [...] consiguen con los de su Santo Sepulcro de Barcelona. Por lo que fue preciso el circuir la por la parte de afuera de serca, a 12 palmos de ancho, dandole entrada por la sagristia, paraque nadie sin asistencia de Religiosos pudiesse acercarse a ella. En el hueco de la torre se entra por el presbiterio de la iglesia veixa que oy sirve amodo de portico, ay en en el altarico muy curioso, y devoto que inflama los corazones adevo-cion, alos que franquean la puerta para visitarle».¹³ De fet, aquest caràcter miraculós de les pedres, hom també l'atribuïa a l'aigua, a la qual es considerava capaç de guarir les febres, per això en donaven profusament a tothom que en demanava. Acudia molta gent a cercar-ne.

El 1641, es van fer les pintures murals que es poden veure (amb un estat deficient i pendent de restauració) a la paret occidental de la sagristia vella, on són representats el pare Pere Joan Guasch, el fundador de l'orde dominicà, sant Domingo de Guzmán i sant Reinard. També hom parla que allà hi havia unes pintures que a hores d'ara ja no hi són en què «se representa la educacion del Santo, todo lo que no ay duda pussieron los Religiosos, para memoria en la fundación del convento; de lo que les sujeria la tradicion de aquellos moradores, que como cosa tan singular, aunque avian passado 328 anyos desde la muerte del santo asta aquel dia, passava de unos a otros el acuerdo».¹⁴

Una vegada arranjada la part que els va cedir Espuny, es feia necessari disposar de més terreny i com que això no era possible per la banda nord ja que hi havia el barranc i el riu, ni per la de llevant en què hi havia el camí, solament ho era «por la parte de medio dia y poniente avia terreno capaz para una gran fabrica, no desmayó el siervo de Dios de conseguirlo. Era esta de la casa de un labrador mas adentro de la montanya, Pedro Soler de cassas blancas, como oy se dize, hizieronle entender la necesidad que tenia de parte de aquellas tierras para fabricar el convento alo que no queriendo conceder a los principios por mas que se lo rogaran; le vino denpues tanto el Sr y el P. San Raymundo en el coraçon, que no solo dió lo que le pedian de terreno con un censo tantenuo como de dos sueldos y dos cortales de avena, y aun les huviera dado su heredad si la huviesen querido, necesitado de ella» el convent «ahont havia eixit a la llum lo Sant, fos allí venerat per los Religiosos del mateix orde y devots de tota la comarca».¹⁵ Amb altres paraules el pagès poques ganes devia tenir de vendre, però al final s'hi va veure obligat.

Fou a partir de l'establiment d'aquest cens que es va iniciar la construcció de l'església nova i la del celler: «Con este ensanche se tiraron las lineas para hazer un gran convento como el V. P. dixo avia de ser, y se ve; pues haze ciento y un anyos que solo se mantiene de las limosnas de los fieles, sino que se ha adelantado en dos dormitorios muy buenos, una espaciosa huerta muy morada, la iglesia nueva echa y concludida acuestas del N^o P. Rmo Gl Mtro Ripol, el qual dio para concluir dicha iglesia 1.400 libras moneda Barceloneza, viendo N^o Rmo que los devotos no pudiendo asistir por los tiempos tan miserables; no dexa

causar admiracion el que mendigando con la alforja se encuentra lo bastante para sustentarse los Religiosos que mantiene; y ultimamente se a dignado N^o Rmo Gl. de hazer la sagristia, el qual dio el año pasado de 1732, 400 libras moneda Barceloneza para hazer dicha sagristia del dicho convento, por estar los devotos tan imposibilitados. Y tambien e echo dicho Rmo un quadro grande de San Raymundo, que oy sirve por altar Mayor».¹⁶

El 1724, s'havia acabat de construir l'ala nord del convent tal com ho reflecteix la llinda de la porta que dóna al jardí i a l'hort, on consta la data i el nom de F. Crisòstom Soler.

Sembla que les obres de construcció de l'església nova s'haurien acabat el 1730, tal com expressa la llinda de l'actual porta d'accés, gràcies a l'aportació econòmica del pare Tomàs Ripoll, mestre general de l'orde, entre els anys 1725 i 1747 (anteriorment era prior de Santa Caterina –1698 a 1723– i estava en contacte, repetidament, amb els frares del nostre convent de Sant Ramon, segons Cayetano Barraquer). Entre el 1732 i el 1733 es va fer la sagristia del nou temple a la banda est del presbiteri, també com a donació del pare Ripoll, així com el gran quadre de sant Ramon que presidia l'altar major.¹⁷ El final ens el marca la definitiva ubicació del pare Guasch que, tot i que s'havia traslladat el seu cos a l'església nova el 1697,¹⁸ no serà fins al «24 de mayg de 1739 [...] avia enviat ja de Roma la llicència per a que se pugués traslladar la Caixa avont esta los cos. El V P M fr. Pere Joan Guasch donde la Iglesia Vella a la Nova; si los apareixia be, se feria dita traslacio lo dia 25 de Mayg de 1739 y tots respongueren, que los apareixia molt be».¹⁹

La fi del convent

Tot i que la comunitat de frares no fou gaire important, quatre inicialment, tal com ve reflectit en un memorial de la parròquia de Santa Margarida del Penedès de començament del segle XVII: «...Junt a la casa antiga de Sant Ramon de Penyafort de dita parròquia està edificada una capella sota invocació de dit Sant ab una comunitat en la que habiten quatre frares del ordre de predicadors...». No creiem que posteriorment la xifra s'incrementés substancialment, si més no, el nombre de cel·les i l'espai dels dormitoris no ho permet. Tenim notícia que el 1832 hi havia quatre religiosos i tres estudiants.

Tanmateix els dominics són orde de predicació (*de die, in nocte, in domo, in itinere*) i les necessitats del territori són limitades. Les altres ocupacions són la consagració religiosa, la participació en les misses, la dedicació a l'oració o a l'estudi. Així, al llarg de la setmana, cadascun d'aquests aspectes hauran de donar-se. I els diumenges, també:

«DIRECTORI BREU

Dominicas o Diumenges de tot l'any, guardant lo següent: A 11 horas se desperta para Matines: y á 3 cuarts de 12 al Cor prop de 3 cuarts de 6 se desperta para Prima y á las 6 al cor. A 2 cuarts de 9 a tercià y conventual: despres sexta

13. BUB. Fons de Reserva. Ms. 962. Quadern I.

14. Ibídem.

15. Ibídem.

16. Ibídem.

17. Ibídem.

18. Ibídem.

19. ACA. Llibre de Concels del Convent de St. Ramon de Penyafort. Orde de Predicadors ab anno 1674.

de B^a en la Celda. A 2 cuarts y mitj de 11 a Sexta Major, Refetó y Nona: despres Nona de Beata en la Celda

A 3 cuarts de 2 se desperta para Vespres; y á la 2 el Cor si hi ha Passetg: y si nó, á 2 cuarts de 3.»²⁰

També disposaven de la facultat de vestir hàbits, examinar i tenir novicis. Facultat que a la província d'Aragó solament la tenien quatre convents més, que eren els de Barcelona, València, Saragossa i Ciutat de Mallorca, és a dir, les quatre capitals dels regnes que constituïen la Corona d'Aragó: «Als 19 de Octubre de 1708 al Rnt Pe Prior proposa al PP. De Concell de St Ramon que a vista del Privilegi de este Convent de St Ramon de vestir habits y tenir Noviciat, atenent dit P. Prior ver de la obligacio lo proposar la nominacio de mestre de Novicis per a criar-los y educarlos segons nostres sagrades Constitucions disposan los P.P. de Concell anomenaven al Rnt Pe Fr. Thomas Güell per dit efecte».²¹

Però hom va tenir interès per despullar d'aquestes prerogatives el convent de Sant Ramon. Intenció a la qual els frares saberen fer front i per això decidiren trametre a les autoritats eclesiàstiques un document que, segons recull mossèn Coy, portava aquest títol: «Papers autentichs del poder te este Convent de Sant Ramon de Penyafort ordre de Predicadors, per vestir habits i tenir Noviciat, que per instruir als que vindran a continuar posats en ore este any de 1708 per mi Fr. Alberto Massalva, Prior». En aquest document s'argumentava el natalici de sant Ramon i l'antiguitat del convent per defensar la idoneïtat i el manteniment dels seus privilegis. Aquestes explicacions foren exitoses i es pogué reprendre amb tota normalitat l'exercici de les atribucions abans esmentades.

Si el segle XVIII va ser un segle d'estabilitat, el XIX serà tot el contrari. De fet, el comencem amb una guerra força cruel: la del Francès. El Llibre d'Òbits de l'Arxiu Parroquial de Santa Margarida i els Monjos diu: «1809.-21 de Març cerca lo convent de S. Ramon de Penyafort, fou mort per los francesos Francesc Tuya, natural de Mediona de 44 anys, era marit de Maria Rosa Coll i vivia a la Parroquia». Tenint en compte la situació i la riquesa del convent, foren força vegades les que vingueren els francesos a saquejar-los i robar-los. La pèrdua més destacable va ser el famós quadre de sant Ramon, el qual ocupava tot l'altar major. El 1811 es van haver de vendre tota la plata que tenien i així pogueren posar, després, un nou retaule i continuar amb la vida conventual.

Els grans canvis de la primera meitat del segle XIX alteraren a tot arreu les estructures anteriorment vigents. L'Església com a institució propietària era el sector que tenia més dificultats a prolongar la seva situació de poder dins del nou marc polític i social.

El cert és que, tan bon punt s'inicia el regnat d'Isabel II, es va decretar la desamortització o venda forçosa dels béns eclesiàstics (1836), és a dir, les propietats de l'Església van ser declarades béns de l'Estat i posteriorment van ser privatitzades a través de subhastes. El 1851 Miquel Puig compra a l'Estat a través del notari Manuel Clavillart la propietat del convent.

Casal residencial

Família Puig-Amat

El 1858 es diu a la Consueta de la Parròquia que: «La Iglesia y convent de sant Ramon de Penyafort eran propietat dels PP. Dominics. Expulsats los Religiosos fou tot venut per lo govern y comprat per un particular y est despres a altre y axis es actualment propietat de particular.

La iglesia no obstant de ser propietat de particular està vaix lo domini del Rt Rector de Santa Margarida per estar dins de la parroquia.

Per la conservació y limpieza de ella cuida son propietario». (4)

Miquel Puig passa la propietat al seu fill, Josep Puig i Llagostera (1834-1879). El qual donarà un ambient d'esplendor i festa al castell, gràcies a la seva doble condició d'industrial i polític d'una considerable influència en la societat catalana i espanyola d'aquells moments. A tall d'exemple diguem que el mes d'octubre del 1879 rebé la visita a Esparreguera de Cánovas del Castillo, acompanyat de la plana major del partit conservador a Catalunya, per parlar de l'itinerari que seguirà el ferrocarril al seu pas pel Penedès. No és cap cas excepcional, en aquest sentit.

Va néixer a Vilafranca del Penedès l'any 1834. La seva família devia d'instal·lar-se poc després a Barcelona, on el seu pare creà la fàbrica de filats. Ell era un home «de escaso estudio», com dirà sense vergonya. Estudià Nàutica a l'escola de la Lotja, però poc li devien servir aquests coneixements per a la fàbrica d'Esparreguera o per a les seves campanyes polítiques. Va ser corresponsal de l'empresa familiar a Londres, on vivia quan morí el seu pare. Aquest fet el va obligar a tornar cap a Catalunya per fer-se càrrec de l'empresa.

Es va casar amb una joveneta obrera de la fàbrica, Rosa Amat, de qui es va enamorar boja, això sí, després d'haver-la fet instruir, ja que dins del món obrer l'analfabetisme era generalitzat. Quan hom va considerar que ja estava preparada, la va presentar en societat.

Després d'una breu malaltia i amb solament 45 anys, va morir. D'una banda, la fàbrica d'Esparreguera canvià de nom i passarà a mans d'un company de partit polític: Antoni Sedó i Pàmies. El qual donarà un nou impuls a la fàbrica, ampliarà la colònia i es convertirà en la fàbrica més important del municipi; el 1902 ocupava 1.968 persones. I de l'altra, el convent, després de la renovació i ampliació amb noves construccions, així com les corresponents terres quedaran per a la seva dona, Rosa Amat. I aquí fixarà la seva residència per a tota la vida.

El 1915 encara s'hi conservava gran part de la llibreria de Penyafort. De fet hi havia una habitació destinada exclusivament a aquest fi. Formaven la col·lecció diverses dotzenes de llibres molt rars i interessants, com també molta documentació referent als béns, censos i delmes.

Quan va esclatar la Guerra Civil, l'església fou saquejada i foren cremats els objectes religiosos. Més endavant, es va habilitar com a presó. Fins a 40 o 50 eren els presoners que hi havia, tots treballant en la pròpia construcció del recinte vigilat. Malgrat tot, els propietaris i masovers continuaven vivint a l'edifici residencial.

Rosa Amat va morir el 1943 i va ser enterrada al cementiri de Santa Margarida. La va succeir el seu fill, Miquel Puig Amat, fins al 1947 en què va passar als fills d'aquest: Miquel, Rosa i Josep. Ells decidiran posar la propietat en venda.

20. ACA. Monacals Lli. Universitat.

21. ACA. Llibre de Concels del Convent de St. Ramon de Penyafort. Orde de Predicadors ab anno 1674.

«¡Mí tener un castillo en España!»

El mercat negre, l'atur i els pidolaires que vivien de les brosses van esdevenir realitats quotidianes. Encara el 1950 es consumia la meitat de carn que el 1936, tot i que els treballadors destinaven al voltant del 70% del salari a productes alimentaris.

A partir del 1956, la situació es va convertir en insostenible. Amb tot aquest entorn resultava ben difícil vendre la propietat. No serà fins que el 1957 arriba el nou govern de l'Opus Dei, que impulsarà una sèrie de reformes econòmiques, entre les quals l'abandonament de l'autarquia, i també gràcies a l'arribada massiva de turistes, les divises enviades a casa pels emigrants i les inversions de capital estranger, que portaran al creixement econòmic dels anys seixanta. Gràcies a aquesta liberalització, el 1959, s'arriba a un acord amb un americà que residia a Sitges, James R. Halloway, el qual, acompanyat d'un altre americà, John, un noi mexicà i un gat siamès que sempre portava a sobre, s'instal·len al castell. Van restaurar totes les habitacions, cambres de bany i també l'església per un import, segons diuen, d'uns 3 milions de pessetes, per establir un hotel.

James, votant del partit demòcrata americà (el 1963 quan van matar John F. Kennedy s'havia traslladat als Estats Units per donar-li suport), organitzava amb els seus amics uns caps de setmana «bojos», amb convidats que venien fins i tot de les bases nord-americanes de Torrejón de Ardoz o de Saragossa. Resultava realment dramàtic observar el contrast dels cotxes amb què arribaven cadascun d'ells amb els pobres nois vinguts de Barcelona, portant pantalons de vellut en ple estiu i arribant amb el tren de 2/4 de 8. Era una mostra més de la misèria a què ens havia abocat el franquisme.

Vingueren després anys d'una espoliació encara més accentuada. Especuladors estrangers veieren la possibilitat de fer grans negocis, primer el rus Dimitri Nicholas el 1966 i després el 1971, els americans, Martin Fainberg i Oliver Johnson, que ho van adquirir per dedicar-ho a negocis vinícoles. Durà poc, a aquests últims els fou subhastada una meitat que comprà Paloma López Benítez. Tot plegat va deixar buit de records el convent i ple d'enyorança de totes les imatges, els objectes, els documents, els llibres: va arribar el no-res. Són anys d'espoliació, de prendre coses cap als seus països d'origen, mentre les autoritats franquistes d'aquells moments amagaven el cap sota l'ala, més preocupades per amagar les seves pròpies vergonyes.

Aquesta cursa frenètica cap a l'oblit s'aturà el 1980 amb la compra de la meitat subhastada que va fer Jordina Gallemlí i que completà el 1983. Diferents activitats culturals, religioses o socials s'han realitzat sota el seu patronatge, així com l'aplec que s'organitza cada any per rememorar la celebració de la canonització del 1601.

Finalment, l'11 de setembre de 2002, l'Ajuntament de Santa Margarida i els Monjos va comprar el convent de Sant Ramon de Penyafort a la darrera propietària.

Un espai de comunicació

El castell de Penyafort està al servei de la societat. La seva funció és comunicar, no ser simplement un lloc d'exposició d'objectes. Per aconseguir-ho, cal anar cap a la recerca

de solucions didàctiques que ens permetin augmentar-ne la comprensió.

És a dir, cal una consciència educativa que signifiqui aplicar uns criteris que estiguin en concordança amb els principis de racionalitat i una visió crítica dels fets socials. Haurà de produir un coneixement al més coincident possible amb els resultats que sobre la història i la societat produeixen les ciències humanes (PRATS, 1999). I a partir d'aquí emprar unes estratègies que aconseguixin mantenir la comunicació entre objecte i usuari, durant i després de la visita.

Les claus per a la seva museïtzació (HERNÁNDEZ, 2004) serien:

- Estructurat al voltant de les idees no dels objectes («Construir museus és construir idees»):

- Confluència de cultures sarraïna i cristiana a l'edat mitjana.

- Espiritualitat de l'època monàstica a l'edat moderna.

- Superació conjunta dels problemes generats per la fil·loxera al segle XIX.

- La Guerra Civil i les seves conseqüències.

- La incorporació en un món globalitzat sense perdre la identitat.

- Prioritat a la museïtzació dels mètodes d'anàlisi:

- Els tallers són activitats en les quals els procediments i la manipulació de materials prenen una especial importància. Amb un material de suport, es pot desenvolupar un taller d'història, d'educació plàstica, etc. Són els procediments els que queden.

Per construir el convent desenes d'artesans van haver de treballar dissenyant, tallant i col·locant les pedres que havien de conformar els edificis. Oferir la possibilitat de treballar com a veritables constructors de l'època moderna.

- Utilització de tots els recursos del pensament: des de la racionalitat fins a l'emoció:

- Visites teatralitzades.

El pare Guasch va ser el fundador del convent. A través d'una dramatització s'explicaran els aspectes més significatius.

- Utilització de recursos variats.

- Fomentar la participació i la interactivitat.

- Taller.

El convent és un lloc de vida en comunitat. Aquest taller oferiria la possibilitat d'endinsar-se en la vida conventual, així com en el món de l'oratòria, una necessitat per als monjos dominics.

- La museografia no renuncia a l'aprenentatge lúdic.

- No es necessiten coneixements previs.

- L'exposició es basa en la museografia didàctica.

- Els recorreguts són oberts.

Bibliografia

BARRAQUER I ROVIRALTA, Cayetano (1906). *Las casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX*. Barcelona: Imprenta Francisco J. Altes y Alabart. Vol II. Pàg. 63-66.

COY COTONAT, A. (1915). *Estudio histórico-crítico sobre el lugar de nacimiento de San Raymundo de Peñafort*. Barcelona.